
Marjetka Golež Kaučič

Živalske pripovedne pesmi – vloga in pomen živalskih podob*

*Ne hrast ne hrošč nas ne pozna,
človek ni krona sveta.*

Gregor Strniša

Razprava predstavlja temo o posebni vlogi živali v slovenskih živalskih pripovednih pesmih in pomenu posameznih podob za ljudsko pesemsko izročilo. Analizira sklop živalskih pesmi, od pesmi Ptica svetuje lovcu do Polževe snubitve, ki jih je v slovenski pesemski tradiciji kar nad trideset različnih tipov. Raziskuje jih s perspektiv antropocentričnega in antropomorfičnega pogleda na svet in skuša najti različne podobe in vloge živali na podlagi simboličnih, metaforičnih in mitoloških ozadij posameznih živali, ki nastopajo v pesmi, ter razkriti posebna razmerja med človekom in živaljo in med živalmi samimi.

Namen razprave je prevrednotiti tradicijo tudi s tem, da ugotovimo, kakšen je v ljudskem baladnem izročilu položaj živali v razmerju s človekom, in da jih prav skozi pesemsko tradicijo začnemo upoštevati kot človeku enakovredna bitja.

The treatise presents the special role of animals in Slovenian animal narrative songs and the importance of some of the images for our folk song tradition. It analyses a set of songs from Ptica svetuje lovcu (Bird counselling hunter) to Polževa snubitve (Snail's marriage proposal); there are more than 30 different types of these in the Slovenian song tradition. The treatise examines them from the perspectives of an anthropocentric and an anthropomorphic view of the world and tries to find different images and roles of animals based on their respective symbolic, metaphoric and mythologic backgrounds;

* Razprava je delno preoblikovan in dopolnjen referat z naslovom 'Kos zasmehuje lovca' – človek in žival v slovenskih živalskih baladah – posebna razmerja/-The Blackbird Mocks the Hunter – Human and Animal Relationships in the Slovene Animal Ballads-, ki je bil v skrčeni obliki predstavljen na 32. mednarodnem posvetovanju raziskovalcev balad v mestu Leuven, Belgija, 24. julija 2002.

it also attempts to discover special relations between man and animal and among animals themselves.

The purpose of the treatise is to revalue the tradition also by establishing the position of animals in relation to man in our folk ballad tradition; this tradition could help us to assign them a position equal to our own.

Uvod

V slovenski ljudski pesemski tradiciji poznamo cel ciklus živalskih pripovednih pesmi. Večinoma so v teh pesmih živali prevzele človeške lastnosti in se vedejo in živijo kot človek, čeprav se zdi, da je prav prikazovanje živali v živalsko kožo zavita in skrita resnica o človeku, njegovem življenju in tudi neumnostih, ki so na tak način osmešene. Vse te podobe so bile človekove projekcije tistega, kar se je v resnici dogajalo, ali tistega, česar so si ljudje skrivoma želeli (tako je vključena tudi socialna kritika družbenih razmer, stanovske razprtije ali osebne želje in zamere). Zagotovo je v teh pesmih skrit tudi človekov osebni odnos do živali.¹

Gre za večplastno raziskovanje teme, saj se živali v ljudski pesmi pojavijo kar v posebnem sklopu pesmi, živali pa drugače nastopajo prav v vseh zvrsteh ljudskih pesmi, od zgodovinskih, bajeslovnih, legendarnih pa do otroških. V tej razpravi smo se omejili le na živalske pripovedne pesmi.

Na začetku je treba ugotoviti, katere živali najpogosteje nastopajo v pesmih, kakšna sta njihova vloga in pomen v posameznih pesmih – ali so realna žival, simbol, metafora, arhetip, bajno bitje idr. Zanimalo nas bo, kakšen je odnos ljudi do živali, ali je mogoče iz pesmi ugotoviti, kakšen je bil etični odnos človeka do živali nasploh in tudi odnos do posamičnih živali. Kako so na pogled na živali vplivale šege, verovanja ljudi, kakšno sobivanje človeka in živali vidimo v pesmih in ali lahko opazujemo njegov odnos do drugih živih bitij.

Vsaka živalska podoba, ki jo v pesem vnese ustvarjalec, izraža tudi njegov odnos do posamične živali ali živalstva nasploh. Izhajajoč iz človekovega odnosa do živali pa lahko ugotavljamo njeno simbolično in funkcijsko pozicijo v posamezni pesmi. Skoz simboliko živalskih podob se razkriva poetična in realna podoba prepleta živalskega in človeškega, ki se velikokrat združujeta. Odnos človeka do živali je narekoval njegov izbor živali, pripisovanje posamičnih lastnosti, vključevanje v življenje in opazovanje predvsem tistih živali, ki so ga obkrožale v vsakdanjem življenju.

V pesmih srečujemo vsaj dva tipa pesmi:

1. pesmi, ki sodijo v tematiko »narobe sveta« in so kritika človeškega sveta v socialnem in etičnem smislu;
2. pesmi, ki so odslikava resničnega živalskega sveta, kakor ga je videl človek, in nato prenos ali inverzija živalskega v človeški svet.

Odpiramo tudi vprašanje, kdo je resnični ali simbolični subjekt pesmi: človek ali žival?

Živali lahko figurirajo kot reinkarnirani predniki, kot glasniki, vodniki duš v drugi svet, lahko so nosilci sporočil ali funkcionirajo kot *deus ex machina* ob dramatičnih

¹ »Odnos človeka do živali se nam odkriva samo v ljudskih izročilih, pripovedih, pesmih, običajih, verovanjih, pregovorih in rekah. A tudi to poglavje ljudske duhovne kulture ostaja neraziskano.« Albina Štrubelj, Ljudska vednost o domačih živalih in tuja učenost na naši zemlji, *Traditiones* 25, 1996, str. 458.

vrhuncih pesmi. V večini pripovedi živali govorijo, v večini pesmi so kot ljudje, v njihovih vlogah in položajih, vendar ponekod te položaje postavljajo pod vprašaj.

V pesmih se pojavljajo predvsem domače in divje (gozdne) živali, živali, ki jih je ljudski pevec neposredno opazoval in se z njimi dnevno srečeval. Včasih so imenovane kot predstavniki vrste, včasih tudi kot simbol vrste.²

V razpravi sta predstavljena tudi dva vidika gledanja na živali: prvi je antropomorfični – pripisovanje človeških lastnosti – mišljenja, občutenja, zavesti in motiviranosti nečloveškim bitjem – v tem primeru živalim,³ in drugi vidik, tj. antropocentrični pogled, ki ima živali za nižje oblike ljudi in jim ne priznava, kaj so v resnici. Iz antropocentričnega gledanja na svet se zrcali človekova želja, da bi se razločil od živali in jih naredil za nekaj drugega, najbrž zato, da bi ohranil status krone sveta, morda tudi v pesmih.⁴ Razprava je poskus približati ljudem tako poetični kot tudi etični vidik živalskih pripovednih pesmi.

V folklori je po razširjenosti zelo pogosta in izjemno dramatična oseba prav žival. Še bolj kakor v pesniški je pogosta v pripovedni tradiciji. Zgodnji, t. i. primitivni človek je žival pojmoval kot drugačno v obliki, nikakor pa v naravi,⁵ sploh pa je ni iz živega, čutečega bitja prenesel v območje »strojev«, kakor je to storil Descartes. Živali so bile človeku bratje in sestre. V knjigi *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784) je J. G. Herder zapisal, da so živali človekovi starejši bratje, in če kaj velja, velja to. Žival kot arhetip po Jungu predstavlja globoke plasti nezavednega in nagona. Je simbol načel kozmičnih sil. V mitologiji živali zadevajo tri ravni univerzuma: pekel, zemljo in nebesa.⁶ Ali so lahko živalske balade pesmi, v katerih želi človek prestopiti v živalsko stanje, pridobiti modrost živali ali se celo prestaviti v pristanje, pred t. i. človeškim padcem, ki ga poznajo mnoge mitologije, v bibliji pa ga imenujejo izgon iz raja? Ali so se ljudje vendarle vsaj v umetniških izdelkih instinktivno želeli vrniti v harmonijo z vsem sobivajočim?

Evropski misleci o živalih

Prav gotovo se je človek na začetku učil od živali, jo posnemal, jo občudoval, zato je naš pogled na živalski svet vsaj dvojen. Ideološko pa lahko človekov odnos do nje

² Seznam živali v živalskih pripovednih pesmih sledi predvsem Štrekljevi zbirki: košuta (Š 924), ptica (Š 925–939), kos (Š 940–942), kos (Š 943–987), ptica-sokol (Š 948–950), ptica (Š 951), papiga (Š 952; izelo redko), ptica (Š 953), ptica (Š 954, 955); kos (Š 956–957), ptiček in ptičica (Š 958, 959); lisica in petelin (Š 961, 962, 963); miška, mačka, zajec, lisica, medved, volk (Š 964–967); medved (Š 968–969), zajček, lisica, medved, volk, žerjav, jerebica, ptice (Š 970); medved (Š 972–973), ščinkavec, orel, sova, volk, zajec, mačka, komar, muha (Š 974); ptice, ščinkavec, lisica, medved, volk (Š 975); lisica, zajec, sraka, srna, volk, kobila, jelen, jazbec (Š 976–977), kos, sinica, lisica, zeba-ščinkavec, škorec, jastreb, sraka, vrabec, lastovica, žolna, volk (Š 978); kos, sinica, sraka, vran, volk, lisica, medved, zajec, vrabec, pes (Š 979, 982); golob, grlica, sinica, brglez, zajec, sraka, lisica (Š 983); petelin, piška, lisica, volk, raca, komar, muha (Š 984–987); vrabec, bolha, uš, keber (hrošč), stenica, čuk, čaplja, vrabec, zeba – ščinkavec, sinica, sraka, jastreb, kos, žolna (Š 988); komar, muha, srna (Š 992–996); petelin, polž, mačka (Š 998); kobila (Š 999); obad, stenica, muha (Š 1000); čuk, sova (Š 1006).

³ J. Moussaief Masson in S. McCarty, *Ko sloni jokajo – čustveno življenje živali*, Radovljica 1998, str. 48.

⁴ N. d., str. 60.

⁵ *Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, Volume I (ur. M. Leach), New York 1949, str. 61; J. Chevalier in A. Gheerbrant, *Slovar simbolov*, Ljubljana 1995, str. 720–722.

⁶ Slovenski etnolog D. Ovsec meni, da »Žival, ki je v nas in ki je judovsko-krščanski svet spravljala v tolikšno zadrego, je celota globokih sil, ki nas animirajo, predvsem pa libido: od srednjega veka so žival, zver, konj, petelin, tič itd. v žargonu pomenile penis.« D. Ovsec, živali v simbolih in vražah, Zveza med živaljo in človekom, *Veterinarske novice* 1998, str. 335.

spremljamo skozi razmišljanja največjih mislecev zahodnega sveta, kamor sodimo tudi Slovenci, ki pa večinoma ni bilo naklonjeno živalim. Že Aristotel je začel s hierarhijo vrednotenja; živa bitja je delil na rastline, ki so hrana za živali, medtem ko so živali hrana za ljudi in obstajajo le zaradi tega.⁷ Aristotel je sicer menil, da so si ljudje in živali med seboj zelo podobni: če človekov videz spominja na orla, leva ali lisico, naj bi ta človek imel tudi značilnosti te živali.⁸ Tudi krščansko-judovsko izročilo je podobno: Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, vse stvarstvo pa predal v uporabo ljudem, ki jim je podrejeno. Tomaž Akvinski priznava, da imajo živali čute in zaznavajo bolečino, vendar je krutost do živali neprimerna le zato, ker »poškodovanje živali vodi k začasni poškodbi človeka«, René Descartes je obravnaval živali kot avtomate, nezmožne trpljenja, kot nekakšne naravne stroje. Velik nasprotnik te utemeljitve je bil njegov sodobnik, angleški filozof Henry More, ki je v pismu francoskemu filozofu zapisal: »Vendar pa se mi v tvojih razmišljanjih nič ne upira bolj, kolikor sploh premorem kaj dobrote ali nežnosti, od uničevalnega in morilskega pogleda, ki ga zagovarjaš v Metodi, ki se polšača življenja in čutnosti živali.« Tudi Voltaire je bil velik nasprotnik kartezijskega pogleda na živali, v delu Filozofski slovar: živali, je zapisal odgovor Descartesu z vprašanjem, kako mora razmišljati o ptici, ki si gradi gnezdo, da ravna vedno enako kot avtomat, da kanarček, ki ga učiš peti, potrebuje kar nekaj časa, da zna melodijo, in se v tem času prav gotovo tudi zmoti. In nadaljuje, kako lahko nekdo samo po govoru človeka presodi, da ima čustva, da samo zato, ker ima človek spomin in razum, lahko izkusi čustvo obupa. Nato mu svetuje, naj to sodbo prenese na psa, ki je zgubil gospodarja, in videl bo, kako ga išče po vseh sobah in cvili, in ko ga najde, začne izražati veselje z veselim cviljenjem, mahanjem z repom idr. Kant je imel živali za bitja, ki niso zmožna samozavedanja in lahko kot takšna predstavljajo le sredstvo za dosego cilja, cilj pa je človek, za Marxa so bila živali bitja brez lastne volje in jih je izenačeval z orodji.⁹

V slovenskem prostoru je za živalske pravice v svojem intimističnem in poetskem delu največ premišljal pesnik Jure Detela. Celo njegova zgodnja smrt je bila povezana s pravicami živali in njegovim mnenjem o svetosti življenja vsega bivajočega.¹⁰

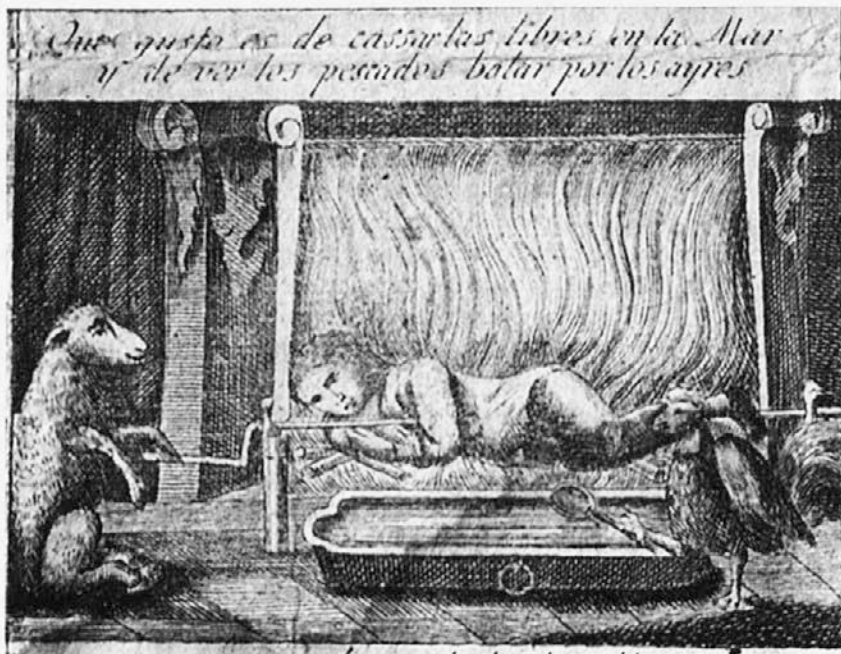
Ali lahko rečemo, da je civilizirane in poglobljene mislece v njihovem humanizmu in spoštovanju živali prekašal t. i. pračlovek – necivilizirani in enako tudi človek sveta ljudskih izročil? Morda res. Globoka etična sporočila ali pa vsaj zavest o enakosti drugih bitij, pa čeprav jih človek uporablja za preživetje, nam tudi v pesemskih fragmentih prinašajo ljudske živalske pripovedne pesmi. Odslikavajo nam tudi t. i. fenomen »narobe sveta«, ki je večinoma zastrt, nekatere celo kažejo, kako bi bilo, če bi se človek znašel kot žrtev živalskega mesarja, lovca idr. To vidimo tudi v slikovnih upodobitvah, npr. na letakih, litografijah in lesorezih s konca 16. stoletja na Nizozemskem, v Nemčiji, Italiji, Rusiji,¹¹ na slovenskih panjskih končnicah, na bakrorezu iz gradu Dobrovo v Goriških Brdih in v slovenski baladi Lovčev pogreb.

⁷ Tom Reagan, *Animals Rights and Human Obligations*, Engelwood Clifs, New Jersey: Prentice-hall, Inc. A Division of Simon & Schuster, 1–23; gl. še Gregor Tomc, Se je Jahve zmotil, ko je ukazal: Ne ubijaj?, *Delo*, 6. 9. 1997, str. 32.

⁸ *Märchen von Tieren* (ur. L. Petzold), Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1994, str. 127. ⁹ Gl. op. 3.

¹⁰ J. Detela, Ekologija, ekonomija preživetja in živalske pravice, *Nova revija* 7, št. 77, 1988, str. 1473–1484.

¹¹ D. Kunzle, *World Upside Down: The Iconography of a European Broadsheet Type*, v: *The Reversible World* (ur. B. A. Babcock), London: Cornell University Press 1978, str. 39–95.

Ilustracija 1

Bakrorez Narobe svet (detalj 1 in detalj 2) Napis: «La grande locura de los hombres o el mundo al reues.» Grafični bakrorezni prikaz baročne parodije, v kateri so vloge človeka in živali zamenjane. List s španskimi podnapisi izvira iz 18. stoletja ter je bil last španske družine Bagueri. Levo spodaj nosi staro kataloško številko 1401 nekdanje muzejske zbirke na Dobrovem. Vir: Muzejska zbirka Grad Dobrovo.

SLOVENSKO LJUDSKO IZROČILO O ŽIVALIH

Slovensko ljudsko izročilo kaže na to, da je v preteklosti kmet imel žival za čuteče bitje, za svojega tovariša, prijatelja, posebno zato, ker je bil mnogokrat eksistenčno popolnoma odvisen od živali. To vidimo v slovenskih šegah: vse živali so morale biti npr. deležne cerkvenih žegnov, od cvetnonedeljskih do božičnih: od velikonočnega žegna je dal gospodar vsaki živali košček blagoslovljenega kruha, kokošim pa je gospodinja nasula nekaj koruze, ki so jo nesli k blagoslovu. V Beli krajini so na pepelnico jutro namazali živini noge in gobec s pomijami, da jih ne bi pikale kače. Sadje iz blagoslovljene cvetnonedeljske butare je ponekod po Sloveniji dobila tudi živina. V Beli krajini je gospodar zjutraj na praznik treh kraljev razrezal »božičnik« – kruh, spečen za božič, na toliko kosov, kolikor je bilo v hiši družine, živine in perutnine, celo pes in mačka sta dobila kos. Dokaz, da so, tako kakor sebi, tudi živalim privoščili počitek, je pričevanje, da okoli Zagradca na Dolenjskem delajo na veliki četrtek z živino samo do devetih, jo nato izprežejo in se vsi umijejo. Živina mora mirovati do sobote do devetih, se pravi ves čas, ko so bili po starem zvonovi zavezani; z živino se ne sme delati, ker je Bog umrl.¹² Poganska verovanja o zaščiti narave in vseh živih bitij so se nato vrasla v krščanska s svetniki in posamičnimi živalskimi zavetniki. Verovanja in druga izročila nam pripovedujejo o najrazličnejših funkcijah, ki so jih imele živali.

Pragmatični etični odnos do živali je ruralna družba še imela do druge svetovne vojne, po njej pa se je z industrializacijo in socializmom začela odtujenost naravi: bistveno se je spremenil odnos do živali, saj jih je popredmetil. V predindustrijskih časih je bilo védenje o živalih zelo razširjeno, ker so bili ljudje odvisni od t. i. dobrega počutja živali, danes pa je to védenje zmanjšano na manjšo populacijo, ki še živi na podeželju, pa še tista je marsikdaj tradicionalno pozabila in se tehnologizirala. S tem so se zgubila tako izročila o verovanjih ljudi kot tudi močna povezava z živalskim svetom.

Seveda v ljudskem izročilu opazujemo tudi neposredno krutost do živali (npr. koline), res zaradi eksistenčnih razlogov, čeprav le-ti še niso mogli biti vzrok za hudo trpljenje ubitih živali, ali pa krutost zaradi vraževerja. Na Koroškem so npr. kokoši od velikega četrta do sobote zaprli v klet in jih pustili brez vode in hrane, da bi se tudi živali postile, kakor se je moral postiti človek pred veliko nočjo. V Slovenskih goricah je dekle, ki je izbrani fant ni maral, ujelo netopirja in ga mučilo tako, da ga je zavilo v robec in ga med mašo prebadalo s tremi iglami, ker je menilo, da dokler je robec v njeni lasti, je fant ne bo zapustil.¹³ Iz tega se lepo vidi, da dekle še pomislilo ni, da netopirju prizadeva bolečino, pač pa ga je imelo za predmet.

V zgodnjih družbah je bil človek močneje povezan z živaljo kakor danes, vtkana je bila tako v magično kot v vsakdanje ali, kot meni Kathryn C. Smith, da so imele živali zelo dolgo časa pomembno vlogo v vraževerju in pri magičnih obredih.¹⁴ Tako pri nas kot drugod po svetu so bila npr. razširjena verovanja, da človek ob posebnih časih in s pomočjo izbranih magičnih sredstev lahko razume ali sliši govorico živali, ki človeku pove, npr., kje se skriva zaklad ali kaj mislijo živali. V folklori različnih narodov se to

¹² N. Kuret, *Praznično leto Slovencev* 1., II, (2. izd.), Ljubljana 1989, str. 75, 97, 128, 155, 164, 170, 474.

¹³ Prav tam.

¹⁴ The relationship between animals and early man was necessarily more crucial than it is now in many parts of the world. Animals, then, were natural component of a total world view which, from evidence derived from archaeology and anthropology, was magical world view, as still remains for much of the world's population. - Kathryn C. Smith, *The Role of Animals in Witchcraft and Popular Magic*, v: *Animals in Folklore* (ur. J. R. Porter in W. M.S. Russel) Ipswich and Cambridge 1978, str. 96.

zgodbi večinoma s pomočjo nekaterih rastlin, ki jih človek ob določenem času shrani na sebi. V irski tradiciji je npr. ohranjeno verovanje, da človek, ki nosi štiriperesno deteljo, lahko razume lajajočega psa. V slovenski tradiciji ljudje verjamejo, da če človeku na kresno noč v čevelj ali škorenj pade seme praproti, lahko tisto noč razume, kaj govorijo živali. Kmečki živelj v Evropi in v Ameriki pa še vedno verjame, da se na božični večer lahko živali v hlevu med seboj pogovarjajo, le človek jih ne more razumeti.¹⁵

Zgodnjo kozmično povezanost z živalmi in nato počasno odtujevanje lahko torej spremljamo tudi v živalskih pesmih, v katerih odkrivamo najrazličnejše položaje in vloge posameznih živali. V nekaterih živalskih baladah opazujemo t. i. simbolično inverzijo resnične vloge živali v vsakdanjem življenju.

Živali v vlogah in podobah

V najrazličnejših zvrsteh slovenskih ljudskih pesmi in seveda posebno v različnih tipih balad oziroma pripovednih pesmi nastopajo živali v različnih vlogah in podobah, npr. grlica kaznovana (Kumer: Typenindex: 46/2), kukavica, kaznovana za izdajstvo Jezusa (52/1, 2 in 53), ptica (angel varuh 148/1, Marija 148/2, morska deklica 80/12, mrtva sestra 148/1), neposlušni otroci, ukleti v ptice (4), ptica obtoži gospodarico prešuštva (253/1), poje Mariji (80/1), kot sel (148/1, 148/-253), govoreča vola, ki kmetu svetujeta (284); pes žaluje za mrtvim lovcom (312) idr.¹⁶

V slovenskih živalskih baladah opazujemo žival v naravni vlogi, pa tudi v personificirani, antropomorfizirani in celo fiktivni vlogi. V naravni vlogi jih lahko opazujemo npr. v baladi Zverina premagana (Š 964), ki jo bomo pozneje podrobno analizirali, če sprejmemo teorijo o prehranjevalni verigi oziroma piramidi moči, kjer mačka poje miško, miš pšeničko, mačko lisica, lisico volk, volka ustrelji lovec. Narava je v ospredju, vendar jo lahko tudi vnesemo v metaforično polje, če prenesemo piramido moči v človeško strukturo družbenih plasti. Tam pa so živali lahko metafora ali simbol za človeka.¹⁷

Ali lahko v slovenskih živalskih baladah opazujemo in ločujemo tiste živalske podobe, ki personificirajo naravo, od tistih, ki ponaravijo ljudi? Glede na Buchanovo opredelitev t. i. mini žanrov, kjer so npr. ptice kot informatorji, prerokovalci dogodkov ali pa kjer je transformacija človeka v žival v centru pripovedi¹⁸, je to mogoče opazovati tudi v slovenskih baladah, vendar le v vseh drugih tipih, razen v živalskih. Žival je v baladah tista, s katero ustvarjalec ustvari ločnico med naravo in kulturo.

Balade, njene vsebine in formule ne odsevajo samo izražanja ljudskega pesnika, pač pa nosijo simbolične in metaforične razsežnosti. Še posebno takrat, kadar namesto človeka v balado vstopi žival, ki ima v svoji simbolični strukturi tako naravne kot kulturne komponente. Vsaka zgodba, ki jo balada pripoveduje, je prav zaradi vnosa živalskih simbolov ustvarjalni prostor za njihove psihološke, emotivne, etične in moti-

¹⁵ Funk & Wagnals *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, New York 1949, str. 61.

¹⁶ Z. Kumer, *Vsebinski tipi slovenskih pripovednih pesmi/ Typenindex slowenischer Erzähllieder*, Ljubljana 1974.

¹⁷ J. Moreira, *Nature and Naturalization of Ballads – Readings of Telemark Supernatural Sub-Genre*, *Tradisjon* 27, št. 1, 1996, str. 18.

¹⁸ D. Buchan, *The Marvelous Creature Ballads*, v: Bengt R. Jonson, *Inte Bara Visor, Studier kring folkling diktning och musik tillägnade*, Stockholm: Svenskt Visarkiv 1990, str. 43–51; gl.še isti, *Taleroles and the Witch Ballads*, v: *Balads and other Genres/Baladen und andere Gattungen* (ur. Z. Rajković), Zagreb, 1988, str. 133–140.

vacijske razsežnosti.¹⁹ Živali so subjekti, ki karakterizirajo dogajanje v baladi ali osebe v baladi. V teh pesmih živali niso samo dramatično poudarjene, temveč so postavljene za glavne akterje, ki simbolizirajo lastno delovanje in skozenj človekovo akcijo. So torej vsaj v dvojni funkciji: narava in narava, ki simbolizira človeka. V teh baladah je velikokrat ključna prvina človek in ne žival, žival ga pa samo označuje, je torej njegov označevalec, če uporabimo lacanovski izraz. Ali je človek v teh baladah res gospodar živali in narave? Ali živali res označujejo človeško šibkost in ranljivost? Če jih postavimo v vlogo potencialne žrtve človeka, ki jih ubija, seveda, če pa so v samostojni vlogi, kot neoznačevalec človeka, pa so navadno predmet občudovanja. Barthes govori o semiotičnem sistemu, kot sistemu, zgrajenem v obliki verige, kjer vsak znak lahko na drugem nivoju lahko dobi tudi drugačen pomen.²⁰

Žival torej obstaja v dveh semioloških sistemih, prvotnem in simboličnem. Človek je »gospodar živali« oziroma misli, da je, kar mu daje moč nadzora. Vendar kako ukrotiti neukročeno naravo? Ta nova dimenzija mu jemlje moč in ga naredi šibkega. Tudi ko živali prevzamejo človeško vlogo, se zdi, da njihova neukročena narava vendarle simbolično preseva skozenj, zato so tudi te vloge mnogokrat večplastne in nikakor ne samo človeške. Živali so tisto, kar je človeku, kljub njegovi človeški naravi, še vedno blizu prav iz nagonkega aspekta, vendar tuje, ker naj bi ta aspekt presejal, zato jih na eni strani občuduje in se jih na drugi strani boji, iz strahu pa jih tudi ubija. Zato je prav element podrejenosti živali v odnosu do človeka največkrat poudarjeni element v baladah, poleg občudovanja, ki pa je že bolj zastrto.

V slovenskih živalskih baladah imajo najpomembnejšo vlogo prav domače živali (še posebno tiste, ki so človeku koristne, to izvira iz življenja naših prednikov v večinoma kmečkih okoljih, kar razkriva t. i. mikrokozmos bivanja ljudi v baladah. Enako velja tudi za večino Evrope, saj Leander Petzold v spremni besedi k delu *Märchen von Tieren*,²¹ meni, da so bile divje živali (medved, volk in lisica) večinoma človekovi sovražniki in zato v pripovedih nastopajo večinoma v negativni vlogi.

Živalske balade so velikokrat v funkciji otroške pesmi, torej temeljne za prvo otrokovo srečanje z živaljo skoz oči ljudskega pesnika. Večina teh pesmi je postala potem del otroške folklorne, živalski svet basni, pravljic in pesmi o živalih nekako naravno sodi v otroški svet, vendar pa so lahko nekatere pesmi ali pripovedke, v katerih nastopajo živali, postale tudi sredstvo za zastraševanje otrok, posebno tiste, v katerih nastopajo volk in medved, še celo pes. Pes je imel celo ambivalentno vlogo, včasih je bil človekov prijatelj, drugič pa so ga imeli za nevarno žival in so ga velikokrat uporabljali v različnih grožnjah. V pesmih se take grožnje omilijo, zato tudi nekatere pesmi postanejo le šaljive in zabavljive in nič več grozne, pa čeprav se kolje muha, kot npr. v slovenski ljudski pesmi Šmentana muha (OSNP 5580) idr.²² Posamične balade nam razkrivajo različna razmerja med človekom in živaljo ter med posameznimi živalmi, balade predstavljajo

¹⁹ J. Moreira, »His Hawks, His Hound«, v: *Computer Applications: Computers in Humanities Research* (ur. Michael J. Preston), New York: Garland 2001, str. 1; gl. še Barre Toelken, An Oral Canon for the Child Ballads. Construction and Application, *Journal of the Folklore Institute* 4, 1967, str. 75–101.

²⁰ Ronald Barthes, *Mythologies*, New York: Noonday Press 1972, str. 112–115.

²¹ *Märchen von Tieren*, str. 129.

²² Gl. op. 14, str. 40. Človek je uporabljal živali kot sredstvo socialne kontrole, nekatere živali za psihološko zastraševanje otrok. Iz tega izvira izraziti strah v človeku do nekaterih živali in nato nasilje nad njimi. Take živali so medved, podgana, velika riba, pes, miš, morski pes, koza, sova, netopir, bik, lisica, konj, volk, celo črv.

živali kot realna bitja, kot metafore, včasih njihove vloge močno zaznamujejo simbolična,²³ metaforična in mitološka ozadja, različna verovanja in vraževerja. Skoz živalske podobe, kjer so živali v človeških vlogah in človeških dejavnostih, lahko zasledimo kritiko človeka, posebno tam, kjer se živali vedejo enako neumno kot človek.

Slovenske živalske balade lahko razdelimo v več tipoloških skupin po različnih merilih: glede na vrsto in tip živali, njeno vlogo, glede na odnos človeka do živali, glede na zgodbeno strukturo, posebna skupina pa so živalske svatbe.

Najbolj razširjena žival je nedvomno ptica, tako v vseh zvrsteh ljudske pesmi kot tudi v živalskih baladah. V pesmih je večinoma splošni naziv za vse vrste ptic. V samem začetku krščanske umetnosti je bila ptica simbol »kriilatega bitja«, duše. V slovenskem ljudskem izročilu je bil npr. golob (vzporednice ima v svetih pticah na indoevropskem severu, ki varujejo vodo življenja in prinašajo rodovitnost), prisposoba Svetega duha, navzoč v posameznih šegah; ponekod na Slovenskem so začeli izdelovati lesene golobčke in jih obešati nad vhodna vrata v hiši.²⁴

Ptica se uporablja za označevanje duhovnega nasproti materialnemu, ptice simbolizirajo duhovna stanja, višja stanja bitja, božansko svobodo, ptičje gnezdo pa podobo raja. Splošno znano je verovanje, da imajo ptice svoj jezik, ki ga je npr. poznal Salomon. Ptica je lahko svarilka, prerokinja, uresničevalka želja, človekova spremljevalka, lahko se mu posmehuje ali beži od njega, ima lahko posebno moč ali pa ji jo nadene človek z antropomorfiziranjem. Ptica je velikokrat napovedovalka ali prerokovalka, kar je najpogosteje uporabljen motiv v folklori (v vseh baladnih tipih).²⁵

Pri nas vrsta ptic v ljudskem verovanju prinaša srečo, še več nesrečo – smrt in nič dobrega ne napovedujejo sova in čuk, krokar, vrana, žolna, kukavica, grlica, golob (vzporedno z dobrim kot posledica krščanstva) kavka, vrabec, sraka, kos, smrdokavra idr. Vendar je to na različnih območjih Slovenije različno. Verovanje se seli tudi v ljudsko balado, zato npr. vidimo v pesmi Čuk snubi sovo (š 1001–1006), ki sodi med t.i. živalske svatbe in je zdaj v funkciji otroške pesmi, ženitev obeh glasnikov smrti (čuka in sove). Pesem je s humorjem prežeta simbolična povezanost dveh prebivalcev noči, saj so ljudje, ko so slišali ptici peti globoko v tihi noči, povezali njuno vpetost v noč in temo s smrtjo, saj je ta del večne teme. Humor v tej pesmi pa razbije resnobo in olajša tesnobo. Človek je to, kar je bilo drugačno, nerazumljivo in skrivnostno, vedno povezal s strahom.

Ptica je lahko nosilec sporočila, je t. i. glasnik transcendentnega, je v vlogi svarilca, v položaju subjekta, ki komunicira s človekom. Tako meni F. J. Child, da: »Ptica v

²³ V umetnosti so živali imele pomembno vlogo na posameznih upodobitvah, tako v krščanski kot v drugih z vero povezanih umetnostih. Tako meni Newal da: »In the pre-industrial world, and in much of rural society today, the natural world is the major force with which man must contend, and which he must attempt to harmonize. The role of animals and semi-bestial creatures in Orthodox Church art is an example of this process. Among the most pressing aims of the Soviet system is the full control by man of his natural environment and, in the hierarchy designed to bring this about, Palekh artists enjoy an esteemed position. It is interesting, therefore, that in their scheme of artistic expression, animals appear largely as adjuncts of human society or as purely historical figures, illustrating archaic or mythological events. This is in strong contrast to typical Balkan naive art in which, although technically there is some debt to the same earlier traditions, western influence is much more apparent. Bihalji-Merin alludes to this, as well as to the Aesopian characteristics of Slovene beehive paintings, precursors of the genre dating from the second half of the 19th century. Glej V. Newal, *Birds and Animals in Icon-Painting Tradition: v Animals in Folklore* (ur. J. R. Porter in W. M. S. Russel), Ipswich and Cambridge 1978, str. 207.

²⁴ Gl. op. 12, str. 323.

²⁵ Gl. op. 5, str. 59.

baladi je lahko nosilka sporočila, komentira umor, svari nekoga pred nevarnostjo, odkriva skrivnost. Ptica nima centralne dramatične vloge v baladi, le razkriva vpogled v dejanje, ga komentira, ima emotivno ali moralno dimenzijo. S tem vzpostavlja povezavo z glavnim dejanjem v baladi. (prev. avt.).²⁶ V slovenski baladni tradiciji ima ptica takšno vlogo v ljubezenskih, družinskih, bajeslovnih idr. baladah, medtem ko za živalske balade, kjer je žival v središču, to ne velja. Govoreča ptica je v angleški tradiciji večinoma papiga, pri nas pa katerakoli ptica. Ne samo v živalskih baladah, ptica je s svojim govorom simbolično navzoča tudi v slovenskih pravljicnih, ljubezenskih baladah, obrednih in lirskih ljudskih pesmih. Ptica je npr. v najizvirnejši slovenski baladi Desetnica (SLP 51/8, 9), tista, ki sporoči Lenčici, da bo deseta hči in bo morala od doma, je glasnica neba, Marije. V baladi Pegam in Lambergar (SLP I/5) ptica prinese pisemce, lahko je znanilka smrti, npr. v baladi Smrt čevljarjeve ljubice (SLP IV, 209/2, 3).²⁷ V kresni pesmi z naslovom Tri tičice so tri ptice, odposlanke božje mogočnosti, nosijo božji blagoslov na žitno polje, v vinograd in v vas, da bi bili ljudje zdravi in veseli. (OSNP 7160). Znan je tudi pesem o petelinčku, ki oznanja vnebovzetje Marije: *Petelinček lepo poje/od veselja nebeškega,/ker bo jutri velka maša/ko bo Marija v nebesa šla* (OSNP 4597).

Skoz analizo posameznih pesmi se nam razkrivajo različne podobe in vloge živali znotraj in ne neodvisno od človeškega sveta.

V pesmi **Ptica svetuje lovcu** (š 924–939) ptička v zameno lovcu, da je ne bi ustrelil, svetuje, kakšno ženo naj si izbere. Ne sme si izbrati »stare babe«, niti vdove, izbrati si mora mlado deklico. V drugi varianti mu prerokuje, da se bo oženil na Poljsko in s »kelnarco« priženil veliko blaga (štiri konjiče, tri vozove, polne omare blaga in veliko denarja). Ptica je v vlogi predstavnice vrste in ima simbolično vlogo, je samo govoreča žival, ki jo je ustvarjalec vključil v pesem, da bi v posrednem nagovoru oziroma dialogu predstavil dilemo, pred katero se je znašel mlad človek. Ptica mu v zameno za življenje posreduje nasvet.

Naslednja balada je **Kos zasmehuje lovca** (š 940–942), v kateri kos poje, se veseli življenja, zasledujeta pa ga lovca, ki bi ga rada ustrelila (za zabavo seveda, saj je kos samo ptica), toda kos je pametnejši od človeka. Ljudski ustvarjalec si je zelo rad privoščil lovca, se jim posmehoval, jih zaničeval, pa čeprav zgolj prek ptičjega govora ali živalske govornice. Lovca seveda potegneta kratko, saj se ju kos naveliča in odleti, še prej pa ju ozmerja, češ da je njunih norcev, špasov sit, pove jima, da je hitrejši od njiju (v varianti iz goriške okolice kos celo pravi, da ima noge, da jima lahko uide, kar je presenetljivo, saj kos vendarle hitreje leti, kot pa teka). V zadnji kitici naše balade lovec nato iz jeze in nemoči ustrelj v štor.

Kos je tokrat natančno določena ptica, črni kos je v krščanstvu simbol teme greha in predstavlja skušnjavo mesenega. Povezan je s sv. Benediktom, ki se je boril s skušnjavo mesenosti in se je pred njim pojavil kot hudič v podobi črnega kosa.²⁸ V baladi gre za vprašanje moči, moči človeka nad ptico, ta pa ima vendarle pomembnejšo vlogo, kakor se zdi na prvi pogled. Ptica zna govoriti, lovca opozarja, se mu posmehuje, ga ukane, saj

²⁶ F. J. Child, *The English and Scottish Popular Ballads*, Boston, 1882-98; gl. tudi B. Toelken, What the Parrots Tell us that Child did not – Further Considerations of Ballad Metaphor, *The Folklore Historian* 14, 1997, str. 41–54.

²⁷ Enak motiv je v podobni nemški baladi Jüngfer Dörtchen, ki je bila verjetno tudi vir za slovensko; gl. W. Danckert, *Symbol, Metapher, Allegorie im Lied der Volker*, Bonn in Bad Godesberg 1976, str. 1317.

²⁸ G. Ferguson, *Signs and Symbols in Christian art*, New York: Oxford University Press 1955, str. 6.

ima sposobnost letenja in lahko zbeži tja, kamor ji človek ne more več slediti. Čeprav je človek dominanten, pa je v tem primeru nemočen. In to je verjetno fasciniralo ljudskega ustvarjalca in je ptico vključil v svoj simbolični svet ter ji pripisal posebne lastnosti, tako v simboličnem kot v metaforičnem smislu. Ali je sposobnost govora ptice res samo pravljica, če prevzamemo Lacanovo misel, da je žival prek človeka navzoča tudi v govoru; če je tako, potem je kos simbolični govorec. Lovcu se v pesmi zdi, da se mu kos posmehuje, ker ve, da mu bo ušel, čeprav se zaveda, da ima človek kot močnejši možnost ubiti ptico.²⁹ Ne moremo z gotovostjo trditi, da gre v živalskih baladah za kritiko človekovega odnosa do živali, verjetno gre bolj za socialno kritiko, ki je velikokrat uporabila vloge živali za upodobitev in demonstracijo diktature ene socialne plasti nad drugo, ali za diktaturo človeka nad človekom. Morda pa je vendarle človek podvomil o svoji superiornosti nad drugimi bitji prav z vnosom govora v živalski svet, ki je omogočil enakovredno razmerje med človekom in živaljo, pa čeprav le v baladi, pripovedi ali ljudskem izročilu nasploh.

Ilustracija 2: Panjska končnica Gozdne živali brijejo lovca (iz knjige Helmut Kroppej, *Poslikane panjske končnice*, Celovec, Mohorjeva založba 1990, str. 68).

V naslednji pesmi **Kos pove lovcu o treh ljubicah** (Š 943–945) kos znova v izogib smrti pove lovcu o treh gradovih, kjer so tri ljubice s tremi sinovi. Pesem jasno ne pove, ali so tri ljubice kosove ali pa zanje ve in jih hoče predstaviti lovcu v zameno za življenje.

V pesmi so ljubice poimenovane s človeškimi imeni (ena ljubica je Rezika, druga Ančica), poimenovanje omogoča personifikacijo in antropomorfizacijo. V varianti (Š 947), kjer govori o devetih deželah, ki jih ima črni kos, jih ne poimenuje z imenom, pač pa z vrstnim nazivom, in sicer javorova, brezova, jelševa idr. V vsaki ima tri gradove, v vsakem tri ljubice, s katerimi ima tri sinove. V baladi so ljudska števila, pravljичnost, poosebljenje in hkrati realnost. Gre za človeški svet, prenesen v ptičjo realnost.

²⁹ R. Salecl, *Der Hund, mein Nachbar aus dem Osten – Psychoanalyse und die Tier-Mensch-Grenze*, v: *Inklusion: Exklusion Probleme des Postkolonialismus und der globalen Migration* (ur. P. Weibel in S. Žižek), Wien: Passagen Verlag 1997, str. 91–177.

V pesmi **Ptica se brani službe** (Š 948–955; pesem je bila zapisana na Štajerskem, prišla pa je s Hrvaškega) je ptica enkrat sivi sokol. Zanj vemo, da je v mitologiji sončen, uranski, moški in dnevni princip, telesni, razumski in moralni. V nekaterih variantah je enkrat ptica, celo papiga, tica pisanica, tiček slaviček. V vseh pesemskih variantah je glavna tema želja človeka (grajske gospe, lovčeve žene, kraljične, mlade gospe), da pride ptica k njej v službo (obljubi ji najrazličnejše človeku prilagojene darove; kapo iz kunjega krzna, svileni robček, svileni brezrokavnik, zlate škornje, zlati prstan idr.). Toda ptica ima raje zlato pšenico, napije se vode in svobodna zapoje. Biti v službi gospe ni privlačno, če mora ptica zanjo dati svobodo. Tudi ta aspekt svobodnega bitja, ki ga človek velikokrat zapira v zlato kletko, je tu eksplicitno predstavljen, z očitno simpatijo do ptice, ki pa je lahko tudi metafora za človeka nižjega rodu, ki naj bi služil gospodi. Lahko pa je tudi v tem primeru metafora za erotiko, ptič kot simbol falusa ali kot simbol želje po neukročni erotiki, ki ne želi kletke: zadržanosti, uniformiranosti, omejenosti, pač pa želi biti svobodna. Ali bi lahko sokol v tem primeru simboliziral tudi moč, ljubkost, disciplino, močatost in nadzor, ali je to le želja človeka, da si v službo pridobi te vrline ob zaslužnjenju take živali.³⁰ Kdo je torej junak balade, mlada gospa ali ptica? Če izhajamo iz hipoteze, da je glavna junakinja gospa, potem je ptica res samo večpomenski simbol, če pa je ptica v središču, lahko opazujemo odnos med človekom in živaljo in je ptica element narave.

V pesmih **Zaljubljeni kos in Bolni kos** (Š 956 in 957) si kos (morda mladi fantič) želi pomladi, ko bodo deklice prišle trgat rožice in jih bo lahko večkrat videl. V drugi pesmi je kos bolan in sinica mu v svarilo pove, da je lahko tisti, ki ima kar tri ljubice, nenehno bolan in ga glava boli ter lahko tudi umre. Toda kos odvrne, da ga bodo, ko pride pomlad, tri ljubice negovale, on pa bo pel. Lahko se vprašamo, ali gre za prenos človekovega videnja in življenja v ptičji svet ali pa je v ptiča preoblečen človek.

V pesmi **Ptiček in ptičica** (Š 959) zasleduje ptičica ptička in ga želi za moža. On se upira, saj ima za hrano le črve, za pijačo le vodo in za hišo le trnje. Ker je bila ptica v krščanski umetnosti simbol t. i. krilate duše, je predstavnica duhovnega v nasprotju z materialnim, zato je morda balada prav podoba tega nasprotja, ki pa je morda še bolj tipično, če ga prenesemo v človeški svet. V pesmi je skoz živalsko simboliko predstavljen človek revnega stanu.

V pesmi **Lisica in petelin** gre za razmerje med predstavnikoma različnih živalskih vrst (Š 961–963). Petelin je v krščanski tradiciji emblem čuvanja in budnosti, v slikarstvu je njegova upodobitev vedno zraven figure sv. Petra,³¹ ob psu in konju je ena od tistih živali, ki spremljajo dušo, je t. i. psihopomp.³² V slovenskem ljudskem izročilu ga najdemo v frazeologemih *ustajati s petelinu* ali *ko zapoje petelin prvokrat* – v pomenu *se začne daniti*.³³ Tradicionalno je lisica simbol zvitosti in pretkanosti, v krščanski umet-

³⁰ E. Rogers, *Clothing as a Multifarious Symbol*, *Western Folklore* 34, 1975, str. 261–297; ista: *The Perilous Hunt: Studies in Hispanic and European balladry*, *Studies in Romance Languages*, 22. Lexington, KY: University of Kentucky Press, 1980.

³¹ Gl. op. 28, str. 9.

³² J. Chevalier in A. Gheerbrant, *Slovar simbolov*, str. 9.

³³ J. Keber, *Živali v prisposodobah* 1, Celje 1996, str. 136. Petelin je celo v znameniti družinski baladi *Nezvesta gospa s tremi stražarji* (962–963), ki opisuje prešustvo najprej grajske gospe, ki je imela v prvotni verziji resnične stražarje, nato pa se je balada prenesla v vaško okolje, kjer so stražarje zamenjali trije petelinčki, ki s trikratnim petjem oznanijo tri časovna obdobja, tri nočne ure: polnoči, ena, tri in s petjem posvarijo gospo, da jo mora ljubimec vsaj ob tretjem petju zapustiti. V pesmi je torej vidna časovna razdelitev po petelinjem petju, v kmečkih okoljih je bilo to petje v vlogi ure.

nosti pa simbolizira hudiča, zlo, predstavlja protislovja, ki so lastna človeški naravi, jih odseva kot ogledalo.⁵⁴ Balada poje o zviti lisici, ki pa jo z njeno lastno zvijačo prelišiči petelin. Vsebinska je zelo znana. Lisica je srečala petelina in ga je zgrabila tako, da ga je vprašala, kako njegova jarica spi. Ko je vtaknil glavo pod perutničko, ga je zgrabila. Petelin je nato lisici dejal, naj se zahvali Bogu za tak lep kos mesa. Ko je lisica to storila in petelina spustila, je sfrčala na brezo, ji ušel in se ji seveda posmehoval. V varianti z Dolenjskega nastopajo petelin, lisica in pes.⁵⁵ Ko se petelin psu pritoži, da je bil v gosteh pri lisici in ga bole vse kosti, je pes lisici strgal kožuh. Gre za razmerje žival – žival iz antropomorfnega vidika. Človek je opazoval živalsko hierarhijo in nato določil razmerja med njimi, čeprav se je velikokrat močno zmotil. Ta t. i. basenski motiv nam kaže, da gre v baladi za prenos človeških lastnosti v živalski svet.

Izjemno zanimiva je pesem **Zverina premagana** (Š 964–967), ki smo jo že omenili. Gre za t. i. naraščajočo pesem, v kateri ponovno vidimo hierarhijo v živalskem svetu ali t. i. piramido moči. Seveda iz človeškega zornega kota. Človek je najhujša zver. Na vrhu piramide je seveda človek: lovec, ki ustrelj volka. Kot da bi bila pred nami t. i. prehrambena veriga. Lahko pa je tudi metafora za človeška socialna ali politična razmerja. Začne se z miško, ki poje pšeničko, njo poje mačka, mačko zajec (zelo nenavadno, saj vemo, da je zajec rastlinojeden), zajca lisica, njo medved, medveda volk in njega ustrelj lovec. V varianti iz Domžal je na koncu smrt, ki pokosi človeka. Mitološke razsežnosti posameznih živali razkrivajo njihovo hierarhijo, kakor jo vidi človek. Miš je htonična žival in simbolizira podzemsko fazo komunikacije s svetim, v marsikaterem izročilu je črna mačka simbol teme in smrti, zajec je v krščanstvu simbol človeštva, ki se je prepustil upanju na odrešitev, se popolnoma predal Jezusu, je pogosto znan simbol poželenja in plodnosti. Volk je v krščanstvu včasih atribut sv. Frančiška Asiškega. Simbol temelji na znani zgodbi o volku iz Gubbina. Volk je naredil veliko škode in so ga vaščani Gubbina lovili, v tistem času jim je pot prekrižal sv. Frančišek, ki je volka nagovoril z bratom in ga zaščitil kot sobitje, ki pač ne zna drugače.⁵⁶ Volk je v evropski folklori večinoma povezan s htoničnim ali peklenskim vidikom, ima vlogo psihopompa.⁵⁷ V varianti s Kranjskega je hierarhija zveri naslednja: pšenica, miška, mačka, zajec, lisica, volk, medved, lev, komar, Juri s puško. Refren, ki se vseskozi ponavlja, pa je *Kdaj, bogi kmetič, ti bogat boš?* V eni od variant se pojavi tudi lev, in sicer kot edina eksotična žival v teh baladah. V eni od balad je najhujša zver komar,⁵⁸ ki je hujši od leva, pogojno ga lahko ukroti le človek.

V pesmi **Neposlušne stvari** (Š 968–969) gre spet za t. i. naraščajočo pesem. V pesmi je tematiziran človek proti naravi in drugim živim bitjem. Že naslov sam kaže na superiornost človeka in na to, kakšen je bil odnos človeka do drugih živih bitij. Človek zahteva popolno pokornost in nadvlado. Zgodba je naslednja: Gospod je poslal medve-

⁵⁴ Gl. op. 32, str. 319.

⁵⁵ V vseh kulturah, folklori in mitologijah ima pes izjemno mesto tako v pozitivnem kot v negativnem smislu – človekov odnos do psa pa je večinoma slab, kar ugotavlja že Byron v pesmi Napis na spomeniku novofundlandskega psa: «A bedni pes, ta tvoj prijatelj vdani, / ki prvi te pričaka, prvi brani, / ki v tvojem srcu svoje ima srce, / ki srečen je, če zate v ogenj sme- / ta gre v pozabo, ker mu ne prizna/ Bog duše, ki na svetu jo ima, / medtem ko človek, ta mrčes mrčesa, / lahko s kesanjem upa na nebesa. / O, človek, bedna, enodnevna muha, / ti hlapčevsko nič, ti cvet napuha! / Kdo te spozna, te s studom zapusti, / ti grudica izprijene prsti.» (Lord Byron – J. Menart, *Pesmi in pesnitve*, kraj izdaje 1975, 52–53).

⁵⁶ Gl. op. 28, str. 29.

⁵⁷ Gl. op. 32, str. 670–671.

⁵⁸ Gl. op. 33, II. del, Ljubljana 1998, str. 55.

da (medved je v mitologiji izraz teme, ker pa je temno in nevidno povezano s prepovedanim, je velika tudi iniciatorska funkcija, za Junga je to simbol nevarnega vidika nezavednega³⁹) potresti hruškovo drevo, ta pa se je uprl. Nato je poslal lovca, da bi ustrelil medveda, ki mu ni bil pokoren. Ker je tudi lovec odklonil pokornost, je gospod poslal palico, da bi pretepla lovca, ki bi nato ustrelil medveda, ta pa bi hruško potresel. Nato je gospod poslal ogenj, ki naj bi palico zažgal, in nato vodo, ki bi ogenj pogasila, nato naj bi gospod zamorca (junca, nekje tudi vola, ki simbolizira tistega, ki tiho dela za dobro drugih⁴⁰) poslal, ki naj bi vodo popil (v drugi varianti še mesarja), ki noče ognja pogasiti, ki noče palice zažgati, ki noče lovca pretepsti, ki noče medveda ustreliti, ki noče hruške potresti. Na koncu se je gospod razjezil in udaril po vseh. Vsi naravni elementi: voda, ogenj, živali, vse, celo palica, so se uprli človeku, ki pa seveda neposlušnosti ne prenese, kot gospodar vsega se znese nad njimi. Razmerje med podrejenim – živaljo in nadrejenim – človekom je v tej baladi zelo močno strukturirano. Posebej značilno za to razmerje je označevanje živali za stvari – gre za popredmetenje živih bitij, ljudski pevec jih je postavil na isto raven, npr. s palico.

Za izrazito pomensko inverzijo pa gre v pesmi **Živali pokopljejo lovca ali Lovčev pogreb (Zverina pokopava lovca)**⁴¹ (Š 970), ki sodi med živalske pripovedne pesmi s šaljivim značajem, nekateri pa jo uvrščajo tudi med pesmi ciklusa »narobe svet«. Prvič je bila zapisana pred letom 1873 v Cerknem, zapisal jo je Frančišek Sedej. Snov pesmi je verjetno iz srednjeveškega in zgodnjega novoveškega obdobja. Pripoveduje o pokopu lovca oziroma o njegovem pogrebem sprevodu, ki ni sprevod ljudi, temveč divjih živali (medveda, lisice, zajčkov, volka, žerjavov in jerebic, ptic pevk idr.), ki se pogreba očitno veselijo.

Danes imamo v arhivu GNI enaintrideset variant te pesmi (zadnja je bila posneta leta 1999 v Brkinih). Pesem je doživljala spremembe v tekstu in melodiji, spreminjal pa se je tudi kontekst sporočila. Živali so v vlogah razporejene po naravni hierarhiji od najmočnejše do najšibkejše.

Pesem je podoba pogrebnega spreveda: gozdne živali ubitega lovca (ubijeta ga medved ali volk) nesejo k pogrebu. Večinoma se veselijo, opravljajo pogrebne dolžnosti, molijo (lisica in zajčki), nosijo križ (medved), ptice odnesejo njegovo dušo v vice. Vloge, ki jih imajo, so človeške, so natančno določene in s tem kažejo na poseben pomen. Podobe živali so opisane sicer skopo, so pa nazorna njihova dejanja. Zato iz pesmi odsevajo naslednji parametri ali tri možne teze oziroma teorije tematskega in zgodovinskega ozadja pesmi, s katerimi lahko opredelimo pomen in namen pesmi. A) Da pesem sodi v predstavo o narobe svetu, v katerem ljudje in živali zamenjujejo svoja opravila in medsebojna razmerja, in da gre za ironizacijo sveta iz sociološkega aspekta. Da gre za simbolizacijo oziroma metaforizacijo razmerja med ljudmi, v tem primeru za razmerje med fevdnim gospodom in njegovimi podložniki. Je torej prikrita kritika socialnih razmer. B) Da gre za kritiko enega stanu in poklica v nasprotju z drugim: npr. kmetje se

³⁹ Gl. op. 32 str. 352.

⁴⁰ Gl. op. 28, str. 22.

⁴¹ M. Golež Kaučič, »Animals Bury the Hunter – Ethical and sociological elements of the Slovene Ballad. *Acta Ethnographica Hungarica* 47 (1–2), str. 163–174, Budapest 2002. V tej razpravi raziskujem izvor motiva pesmi in panjske končnice z naslovom Lovčev pogreb. Motiv najdemo na likovnih upodobitvah na Madžarskem, Nizozemskem, v južni Nemčiji, Avstriji in pri nas, kjer se je podoba širila z litografijami in letaki. Motiv naj bi prišel v evropsko tradicijo iz ciklusov zgodb o zvitim lisjaku – Roman de Renard in naj bi se v razvoju lisjak prevrtil v lovca. Dokazujem, da naj bi naša pesem nastala neodvisno od likovnih upodobitev in prej kot istoimenska panjska končnica.

norčujejo iz lovcev, ki sodijo v drugo stanovsko plast. C) Da gre za prikaz t. i. obdobja pred Descartesom, ko živali še niso bile »navadni stroji« brez občutkov, s katerimi lahko človek ravna kakor z navadnimi stvarmi, ki nimajo najmanjšega etičnega pomena. Da gre za pesem, ki prav opozarja na etične razsežnosti ravnanja človeka z živalmi in ne za narobe svet, pač pa za ponazorilo odnosa, ki ga je morda človek pred 17. stoletjem imel do živali, ko se je še zavedal, da ubijanje živali vendarle ni etično najbolj zaželeno dejanje. Morda prav ta balada izraža njegovo slabo vest ter zmožnost vživljanja v položaj živali. Ironizacija z inverzijo človeškega v živalsko je bila očitno edini način prikazovanja normativno drugačnega.

Poseben razdelek so **živalske svatbe**, zelo razširjene v evropski folklori.⁴² Razširjene so tako pri zahodnih kot pri južnih Slovanih, tudi pri Nemcih (npr. Ein Vogel wolte Hochzeit machen).⁴³ Po Seemanovem mnenju je najbolj razširjen tip živalskih balad s tematiko živalskih svatb, kjer je vsebina posvečena predvsem temu, katere živali se pojavljajo v posameznih baladah, koliko »svatov« je povabljenih, kako se vedejo in kakšno vlogo imajo v praznovanju. So večinoma šaljivega karakterja, čeprav se lahko končajo tudi tragično.⁴⁴ Balade so razširjene in pogoste v skandinavski, litovski, hrvaški in seveda v slovenski tradiciji. Znanе so t. i. ptičje svatbe, npr. v Franciji ali na Danskem (Raven's Wedding), v Sloveniji pa je ta tip poznan kot Komarjeva svatba. Osnovna zgodba je naslednja: živali, ki nastopajo kot gosti na poroki, so številčne, in vse, kar zgodba pripoveduje, je predvsem to, kakšno hrano prinesejo na gostijo in kaj počno in kakšne lastnosti imajo. Včasih se balada konča tragično, npr. v angleški varianti Frog Wedding mačka ujame miško, v slovenski Komarjevi svatbi pa jo skupi muha, ki podleže ranam.⁴⁵

Svatba iz živalskega sveta je pravzaprav odslikava človeške svatbe, iz nje lahko razberemo cel svatbeni obred, značilen npr. za slovensko ljudsko izročilo, v njem vidimo natančno opredeljeno strukturo obreda z vsemi protagonisti, ki imajo določene vloge v obredu (starešina, družica, ženin, nevesta, tovariš, camar, svatje, pek, kuharica, godci, svatje idr.). Enako vsebinsko in formalno strukturo kažejo vse živalske svatbe.⁴⁶ Predvsem v ptičjih svatbah imamo včasih bolj ali manj zakrito erotično dimenzijo, svatba je v prenesenem pomenu lahko tudi spolni akt, vendar se je ljudski ustvarjalec odločil za simbolizacijo in metaforizacijo. V slovenski folklori tradiciji so zelo razširjene in imajo veliko variant – od medvedove, ščinkavčeve, lisičine, kosove (V **Kosovi svatbi**, Š 978, npr. »žolna⁴⁷ toči vino«, kar je lahko povezano s frazeologemom *piti kot žolna*, kjer gre za

⁴² »The animal or beast marriage, a commonplace of all folklores, gives us innumerable animal husbands, animal wives, animal children and animal nurses. Animal ancestors are prominent in etiological and totemic myths« Gl. op. 5, str. 61.

⁴³ Gl. op. 27, str. 1322.

⁴⁴ *European folk ballads* (ur. E. Seemann, D. Stromback in B. R. Jonsson). Copenhagen: Rosenkilde and Bagger 1967, str. 210.

⁴⁵ Nav. delo, str. 211.

⁴⁶ Balade o živalih pa imajo poleg živalskih svatb še en pogosti evropski tip, ko se živali, ki umrejo, delijo drugim živalim, ki jih nato imajo za različno uporabo. Tip je znan pod imenom Žival po svoji smrti razdeli svoje telo (An animal shared out) (gl. op. 44). Ta je pogostejši v nemški, nizozemski in danski tradiciji, v slovenski pa imamo osamljen primer, ki pa ne govori o delitvi umrle živali med živali, pač pa med ljudi različnih poklicev, in sicer sodi med stanovske, kjer je razdelek šaljive in zabavljive, ki jim sama rečem srhljive. V pesmi Mesar deli živali (Š 8651–8653) mesar zakolje kravo in nato deli njene dele sodniku, ki bo imel glavo za svetilko, rep da kmetu, ki ga bo imel za bič, roge krojaču, da bo imel za iglenjak, oči pisarju, da jih bo imel namesto očal, idr.

⁴⁷ Gl. op. 33, str. 352.

prenos človeškega v živalski svet.), golobove, petelinove (v petelinovi svatbi je šlo za povezavo svatbe in sedmine – ker je na koncu svatbe umrla muha, so priredili še sedmino), vrabčeve,⁴⁸ komarjeve, od petelinove snubitve, polževe, obadove, čukove. Pri vseh gre za svatbo, v kateri sodelujejo različne živali. Opis svatbe je iz človeškega stališča – personifikacija oziroma antropomorfizacija. Vse pesmi so šaljive. Medved se poroča z lisico, njegov tovariš je jelen. Volk je starešina, divja svinja svat, vrana kuha, miške igrajo na citre, zajčki plešejo, polh trobi, dihur bobna... Vse gozdne živali so v vlogah iz človeškega sveta, vedejo se kakor človek, počno neumnosti, se zabavajo, opravljajo dela, ki jih opravlja človek idr. Jelen⁴⁹ se zaradi visokega rogovja, ki se občasno obnavlja, pogosto primerja z drevesom življenja. Simbolizira plodnost, ritem rasti, prepород. M. Eliade v knjigi *Ewige Bilder und Sinnbilder* vidi v jelenu starodavno podobo cikličnega obnavljanja,⁵⁰ Danckert pa meni, da je v evropski ljudski pesmi jelen prav gotovo erotični simbol, in znano je tudi, da sta jelen in pes starodavni simbolični živali svobodnega nagnonskega življenja.⁵¹ Če je človek žival jemal za sebi enakovredno, ji je podelil tudi človeške lastnosti. In prav v živalskih svatbah je upodobljena ali vanje prenesena ena pomembnejših prelomnic v človeškem življenju – svatba, vendar začinjena s humorjem, ki omogoča distanco. Posmehovanje, humor, nenavadni dogodek v sami zgodbi o svatbi so manj značilni za balade, dramatičnega stopnjevanja ni, razen v Komarjevi svatbi, vendar gre nedvomno za zgoščeno baladno zgodbo. V vseh živalskih svatbah lahko opazujemo spoj narave s kulturo – oziroma s človeškim – medved je starešina, ker ima velike tace, ker zbujajo spoštovanje, sraka je lahko natakarka, ker ima perje v obliki belega predpasnika, itn. Tako je ljudski ustvarjalec pozorno opazoval bližnji živalski in ptičji svet in vanj prenesel sebe in se gibal na meji med občudovanjem in posmehom. V opisu živali je inverzija človeškega v živalski svet, je prenos človekovega videnja lastnega sveta v balado. Namesto njega so v ta svet stopile živali, ki se vedejo kot človek, razmišljajo kot človek, govorijo in delujejo kot človek. Očaranost z živalskim svetom je očitna, verjetno pa gre tudi za to, da si v t. i. narobe svetu človek natakne očala spoznanja in se ugleda razgaljen skozi živalske oči. Zanimive so vloge živali na svatbi. Npr., vrana je kuharica, ki je vse meso proč obrala, njena vloga je zmes resničnosti in fiktivnosti; kos je točaj, ki si je, ko je vino točil, kljunček močil tako dolgo, da se je opijanil in se žvižgati navadil; psi so godci z velikimi gobci; orel je prevzel vlogo starešine, dostojanstven in žlahten. Gledano iz človekove perspektive, povsem drugačna simbolična inverzija, kot smo videli v pesmi Ptiček in ptičica, kjer gre za prenos resničnosti iz živalskega sveta v človeški.

Najbolj dramatična balada tako po vsebini kot po formi pa je **Komarjeva svatba** (Š 989–994). Komar je simbol napadalnosti, vsiljivec, ki pije žrtvino kri – od tod tudi ljudsko poimenovanje komarja kot zveri – je nadloga.⁵² Vsebina je naslednja: komar se je oženil in za ženo je vzel muho. Svatba je bila v hiši na polici ali nekje drugje. Svati so bili zajec, bolha, hrošč, čebela, kuharica je bila stenica, obad godec. Jedli so bel kruh in pili vino. Ko pa je z muho zaplesal komar, ta ni dobro skočila in ga je razjezila, da je vzel poleno in jo udaril. Taka je vsebina prve od zapisanih variant. Muha (simbolizira

⁴⁸ Med več slabimi lastnostmi vrabca, ki se preneseno uporablja za označevanje človeka, je neumnost, ki jo človek pripisuje večini ptic, npr. *vrabčji možgani*, *vrabčja pamet*. Kričavost in glasnost pa ponazarja verz iz Kosove svatbe (Š 978): *Vrabci pa so godci*, kjer naj bi bili prav zaradi glasnosti godci. Gl. op. 33, str. 371.

⁴⁹ Gl. op. 32, str. 196–198.

⁵⁰ M. Eliade, *Ewige Bilder und Sinnbilder*, Freiburg, I. Br. 1958, str. 256.

⁵¹ Gl. op. 27, str. 1438.

⁵² Gl. op. 32, str. 240–241.

nenehno preganjanje, prav tako tudi človeka akcije, okretnega, vročičnega, nekoristnega in zahtevnega,⁵³ v krščanski simboliki je muha podoba greha) je omedlela in čeprav so poslali po zdravnika, je še isti dan umrla. Zgodba, podobna zgodbam s človeških gostij, prenesena v živalski svet, tokrat v svet insektov, ki so še dlje od poznavanja sveta domačih ali gozdnih živali. V **Polževi snubitvi** (Š 999) gre polž (izročilo pravi, da se je polž rodil v blatu in se hranil z njim, zato je simbol lenobe in grešnika, ker se ne potruzi najti hrane in se hrani s tistim, kar mu pride pod roko⁵⁴) na pot snubitve k polžkinji in njeni hčerki, toda na poti ga pohodi kobila in mlada polžja nevesta lahko samo vzklikne, da ji je kobila ubila moža. Balada sodi med t. i. šaljive balade. Polž je lunarni simbol in kaže na periodično preporevanje, kaže in skriva rogove, tako kakor se pojavlja in skriva luna; smrt in ponovno rojstvo, tema večnega vračanja. Označuje tudi rodnost: spirala, vezana na lunine mene in rast roga. Tako kakor školjka tudi polž vsebuje seksualni simbolizem, opazna je analogija s sramno kostjo, snovjo, gibanjem in slino, tudi premikanje v neprekinjenem trajanju. Da je ljudski pevec vzel polža za junaka balade, torej ni naključje, prav skrita simbolika naravnega preporevanja, ki je počelo sveta, je aplikacija živalskega v človeški svet. Očitno je, da je tudi v na videz tako preprostih šaljivih baladah skrito globlje eksistencialno sporočilo.

Sklep

Da je prav v slovenski ljudski pesmi toliko živalskih podob in povezanosti živali s človekom, lahko utemeljimo z zgodnjo povezanostjo človeka z živaljo, od nje je imel koristi in življenje z živalmi je bilo zaradi tega relativno simbiotično. Živalske podobe so kot resnična bitja ali pa kot simboli značilni za ves evropski svet. Jung meni, da obilje živalskih simbolov v religijah in umetnostih vseh časov ne poudarja samo pomena simbola, marveč tudi kaže, kako važno je za človeka, da v svoje življenje vključi psihično vsebino simbola, se pravi instinkt. Prav tako je pomen živalskega sveta treba razumeti iz sociološke perspektive ali, kakor meni Claude Lévi-Strauss, ko komentira Rousseauja, da človek čuti, da je bil sprva enak vsem podobnim (in mednje je treba šteti tudi živali), pridobil si je sposobnost, da se razlikuje od njih, kakor jih tudi sam razlikuje, se pravi, da je različnost vrst vzel za konceptualno podlago družbene raznovrstnosti.

Človekovo zanimanje za žival, ki ga opazujemo v svetu ljudskih pesmi, je zanimivo iz dveh vidikov: predstavlja njegov odnos do živali, skoz podobe živali odkriva t. i. materializacijo lastnih psihičnih in simboličnih kompleksov, z njo se poistoveti, jo vnese v svoj življenjski krog. Najrazličnejše živali simbolizirajo tako pozitivne kot negativne lastnosti. Iz njih človek izhaja in se z njimi poistoveti, zato ptica lahko simbolizira element neba, vol zemljo idr., iz njihovega razumevanja ali strahu izvirajo vraže in predsodki idr. Med človekom in živaljo je nastalo zanimivo razmerje, ki je vodilo k oblikovanju mitov in legend in seveda k ustvarjanju balad.

Ali nam posamezna žival lahko pove kaj o sami baladi, o človeku te balade, ali nam s svojo podobo pomaga razumeti balado, njeno globinsko strukturo, značilnosti in pomen. Ali nas lahko vloga živali v pesmi, njena podoba nauči t. i. naravnih modrosti. Značilnosti kosa ali lisice vnašata v človekovo obzorje nove razsežnosti. Skupaj s podobo živali si človek lahko predstavi vse elemente narave, v kateri žival živi in prek tega

⁵³ Gl. op. 32, str. 375–376.

⁵⁴ Gl. op. 28, str. 26.

postavi stik kulturnega z naravnim. Kos je povezan tako z naravnim kot z mitološkim in simboličnim in tako so razsežnosti tega bitja vključene v človeško bivanje. Ta mu nato razkriva povezanost z naravnim, hkrati pa, ko kosu da dar govora, tudi splete z njim t. i. fiktivno komunikacijo in ga jemlje za sebi enakovrednega. V teh baladah se prepleta tradicionalen odnos do živali, včasih odnos uporabnika do stvari, vendar pa prav v svatbah in v pesmih, kjer so v glavnih vlogah ptice, se človek že zaveda, da ima žival svoje življenje, svoje dostojanstvo in si jo približa prav s personifikacijo. Etologi bi pripisovanje človeških lastnosti živalim imeli za neznašveni način. Priznavanje osebnosti živalskim individuumov gre tudi v baladah v smeri priznavanja enkratnosti živega bitja in tudi njegove svobodne duhovnosti, nedeterminiranosti.

Kakšno je torej razmerje med človekom in živaljo? Je enakost tudi zanje ali obstajajo le kot podrejena bitja. Živalske balade kažejo:

1. gledanje na živali kot na predmete, ki so zgolj v uporabo ljudem, spoštovanje živali zaradi lastnih koristi;
2. prenos človeških lastnosti na živali – počlovečenje, občudovanje živali, simbolna inverzija;
3. enakovredno vrednotenje živali ali celo posnemanje navad posameznih živali v nekaterih baladah.

Opazujemo torej vsaj dve inverziji: prenos živalskega v človeški svet in narobe.

Ali lahko živalske balade človeku današnjega časa povedo kaj pozitivnega o njegovem sočutju in priznavanju pravic živali, ali nas vsaj malo streznijo in nam povedo, da je človek ljudske pesmi žival, čeprav jo je izkoriščal, vendarle spoštoval in ji dopustil, da je živel dostojanstveno življenje ter je ni zapiral v taborišča smrti, kjer jim ni omogočeno gibanje in dostojno življenje? Ali nas ljudsko izročilo dramatično opozarja, da moramo, da smo dolžni, zaradi samozavedanja in zavedanja bivajočega ohraniti vsaj tiste etične norme, ki jih je človek preteklosti že imel, in nas morda opozarja, da je izkoriščanje živali čez mero in v njihovo škodo tudi nam v pogubo?

V baladah in na splošno v preteklosti je videno približevanje živalim, nato oddaljevanje, z novimi etičnimi spoznanji in pa z novim branjem balad in njihovo interpretacijo, pa se začneja ponekod ponovno približevanje.

Če gledamo živalske balade zgolj kot pesmi z živalskimi podobami, kot simbole človekovega zunanega in notranjega sveta, kot sporočila ustvarjalnosti, če ne iščemo globinskih struktur, ki niso samo mitološke, pač pa tudi moralne, so živalske balade le relikti folklorne, brez globljega pomena in se z njimi ukvarjamo le kot s folkloro, potem je ta razprava zaman. Če v sporočilih človekove ustvarjalnosti, ki je arhetipna, ne moremo najti večnih sporočil, ki bi današnjemu človeku pokazale njegovo resnično vlogo enega izmed mnogih živih bitij in ne tistega na vrhu, je to razpravljanje brezplodno. Četudi je človek govora, razmišljanja in zavedanja in mu v realnem svetu živali ne morejo povedati kako žive, trpe in ustvarjajo, pa ga vsaj v svetu balad opozarjajo, da na tem svetu ni sam in gotovo ne njegov vladar.

Summary

Animal Narrative Songs – the Role and Importance of Animal Images

The treatise presents the special role of animals in Slovenian animal narrative songs and their importance for our folk song tradition; it is based on the statement that animals are very frequent and extremely dramatic figures in folk literature.

The basic issues and starting points are presented in the introduction. The animals that appear most often in songs are named and their roles and significance in separate songs stated: whether they appear as real animals, symbols, metaphors, archetypes, mythological beings, etc. The ethical attitude of people towards animals is questioned: is it possible to establish from songs how people looked on animals in general and on individual animals? How was this influenced by their customs and beliefs? What was man's and animal's cohabitation like? According to the author's hypothesis at least two types of songs can be found in the set of songs analysed: 1. songs with «upside-down world» themes which criticise man's world in the social and ethical sense, and 2. songs reflecting the real animal world as seen by man and transferring or inverting it into man's world. The introduction also poses the question whether man or animal is the real subject of the song.

The treatise presents two aspects of looking on animals: the first one is anthropomorphic – ascribing human characteristics and thoughts, feelings, consciousness and motives to non-human beings, in this case animals – and the other one anthropocentric, regarding animals as lower creatures and not recognizing them for what they are.

The chapter *European Thinkers on Animals* deals with the most frequent ideological concepts of animals, negative as well as positive ones. The negative ones range from Aristotle, Christian-Jewish thinkers and Descartes to Marx and Kant; the majority of these authors considered animals lower beings with no feelings and emotions, Descartes even regarded them as automatons incapable of suffering, which notion had a strong influence on later relations of people towards animals. On the other hand there are some positive views from Henry More and Voltaire to Jure Detela, who acknowledged animals as equals among the living. This is the basis for the author's assumption that the prehistoric man and maybe even the man of folk traditions had a better natural feeling and more respect than the so-called civilised man, and that thus folk songs reflect deep ethical messages or indicate, at least in fragments, the awareness of the equality of all living beings.

In the chapter *Slovenian Folk Tradition Regarding Animals* two viewpoints are presented, based on the fundamental assumption that in the past farmers obviously considered animals feeling creatures and their friends, since they often vitally depended upon them – as shown by numerous customs and beliefs (e.g., at Easter they gave each animal a piece of the blessed bread). Of course they were not immune to cruelty against animals, due to superstition; e.g., in Carinthia hens were kept closed in cellars from Good Thursday to Holy Saturday, without water and food: animals had to fast before Easter along with people. In the chapter *Animals in Roles and Images* the author states that in various kinds of Slovenian folk songs, especially in several types of narrative songs – ballads, animals appear in different roles and images: e.g., cuckoo being punished for betraying Jesus, bird as guarding angel, as Mary; speaking oxen counselling farmers, disobedient children turned into crows, etc. She claims that in Slovenian animal ballads animals are presented in their natural as well as their personified and even fictitious roles. In her opinion folk songs, their contents and formulae more than reflect the way of folk poets' expression: they have also symbolic and metaphoric dimensions. Owing to the introduction of animal symbols every story told in a song offers their psychological, emotional, ethical, and motivational dimensions room for creation. Animals are subjects characterising the events taking place in the song or the characters appearing in it. Their function is at least double: nature and nature symbolising man. In Slovenian animal ballads the most important role is given to domestic and forest animals discovering the microcosm of people in ballads (classified in the list). The most widespread animal is undoubtedly the bird; it designates the spiritual against the material, birds symbolise the state of spirit, a higher state of being etc. Birds often appear as announcers or prophets, which is the most frequently used motif in folklore in general. Further on the author analyses individual songs, discovering thus various roles and images of animals in their semantic perspective. The first one is *Ptica, ki svetuje lovcu* (Bird counselling hunter), where the animal offers advice to the hunter in exchange for its life; following are *Kos, ki zasmehuje lovca* (Blackbird mocking hunter), *Kos, ki pove lovcu o treh ljubicah* (Blackbird telling hunter about three sweethearts), *Ptica, ki*

se brani službe (Bird resisting work), Zaljubljeni kos (Blackbird in love), Bolni kos (The sick blackbird), Ptičke in ptičice (Birds and birdies), Lisica in petelin (The fox and the cock), and Zverine premagane (Beasts conquered) – a kind of pyramid of power where a mouse eats wheat and is itself eaten by a cat, who is then eaten by a fox, and the fox is eaten by a wolf who is then shot by a hunter. Nature is in the foreground, but by transposing this pyramid of power in the human social structure it is also possible to introduce it into the field of metaphor where animals can be either metaphors or symbols for people.

The next songs analysed by the author are *Neposlušne stvari* (Disobedient things), *živali pokopljejo lovca* (Animals burying hunter), and songs on animal weddings, which are widespread in the entire European folklore from Lithuania, Denmark, Germany, France to Slovenia and therefore form a separate division. A wedding in the animal world is really a reflection of a human wedding. It presents the entire nuptial ritual originating from, let us say, the Slovenian folk tradition: we can observe the whole structure of the ritual accurately defined as well as the roles of all its protagonists (senior, bridesmaid, groom, bride). The most dramatic song, in contents and in form, is *Komarjeva svatba* (Mosquito's wedding), an amusing tragicomical ballad with an unhappy ending: marrying the mosquito the bride – a fly – loses her life. The chapter ends with the analysis of the song *Polževa snubitev* (Snail's marriage proposal).

In the conclusion the findings of the analysis are classified. Man's interest in animals observed in folk songs is interesting from two aspects: it presents his attitude towards animals, through their images man discovers the so-called materialisation of his own psychic and symbolic complexes, identifies himself with them, includes them in his life circle. Different animals symbolise different positive as well as negative characteristics. Man proceeds from them and identifies himself with them; so a bird can symbolise the element of sky, an ox the earth etc., and their understanding or fear gives birth to superstitions, prejudices etc. This interesting relationship between man and animals brought about the formation of myths and legends and, of course, the creation of ballads.

Along with the image of an animal man can imagine all the elements of nature where this animal lives and thus establish a contact between the cultural and the natural. The blackbird, for instance, is connected with the natural as well as the mythological and the symbolical, and thus the dimensions of this creature are included in man's being. So man discovers his own connection with nature, while by granting the bird the gift of speech he establishes a fictitious communication with it and starts seeing it as his equal. The traditional attitude towards animals and sometimes a user-thing attitude is interwoven in these ballads with the awareness – especially in songs about weddings and those with birds as principal figures – that animals have their own lives, their own dignity; and by personifying them man brings them closer to himself.

Animal ballads show: a) regarding animals as objects meant for people to use, respect for animals in view of man's own good; b) transfer of human characteristics to animals – humanisation, admiration for animals, symbolic inversion; c) valuation of animals as man's equals or even imitation of the habits etc. of certain animals in certain ballads. At least two inversions are to be found here: transfer of elements from the animal world into the world of men and vice versa. In ballads and in the past in general approaching to animals can be observed, then withdrawing from them; here and there new ethical findings and new reading of ballads have started a new process of approaching.

If animal ballads are viewed only as songs with animal images, as symbols of man's outer and inner world, as messages of creativity; if no depth structures (which are not just mythological but also moral) are looked for – then animal ballads are mere folklore relicts with no deeper meaning and are treated only as folkloric products. In that case this treatise is of no avail. If messages of man's creativity which is archetypal can convey us no eternal messages showing today's man his real role of one of many and not one on the top, then this discussion is fruitless. True: man is the only creature of speech, thought and conscience and in the real world animals cannot tell him how they live, suffer and create; but at least in the world of ballads they keep reminding him that he is not alone in the world and certainly not its ruler.